

ΟΙ ΤΡΙΧΙΕΣ ΤΟΥ ΝΤΕΡΡΙΝΤΑ

του Γιώργου Φαράκλα

Τριχιές γυρεύει να τόν δέσουνε... μοιάζει μουρλάθηκε ο κουρούνης. — Καλ' αλήθεια κουζουλαθήκετεν και θέτενε να σās δέσουμεν; Κι ως πόσες όργιές τīs θέτε νά ναι; — Ούμενον' αλλά τριχειάς και δή έφην, τούς και σαρδέλας βάρβαριστί καλουμένους. — Κι έλέτενε να σās φέρω σαρδέλες, μόνε λέτεν τριχιές; (καθ' εαυτόν) Κι έν έν' κουζουλός τώρη; Νά χαρώ τήν τσάτσα μου, γιά δέσιμο σās έχω, έννοια σας. Τί θά πεί μετανεωτερικός; Είναι ο Ντερριντά κουζουλός να γυρεύει τριχιές να τόν δέσουν ή μήπως μιλάει μιά γλώσσα πού δέν κατέχουμε όταν νομίζουμε πώς γυρεύει τριχιές και σπείδουμε να του τīs φορέσουμε δίκην ζουρλομανδύα; Είναι νόμμο να διαφωνεί κανείς μ' έναν στοχαστή, άλλ' όχι να τόν δικάζει για τīs προθέσεις του με άφορμή τόν δυσκατάληπτο για μās χαρακτήρα τής γλώσσας του.

Δέν μπορούμε να συνεχίζουμε να σκεφτόμαστε με «μεταφυσικό» τρόπο, αλλά δέν έχουμε έννοιες πού να μās έπιτρέπουν να σκεφτόμαστε με μη μεταφυσικό τρόπο. Αυτή είναι ή πάγια άπορία του Ντερριντά. Η δυσκολία του λόγου του έγκειται έν πολλοίς στίς χίλιες προφυλάξεις με τīs όποιες περιβάλλει τή χρήση του τής κάθε έννοιας. Στο κείμενό του, πού μεταφράζω παρακάτω, αυτή ή έγνοια έμφανίζεται στην πρώτη κιόλας παράγραφο: σχετικά με τή λέξη «γεγονός».

Αυτή ή άπορία έχει δύο βασικά συμπληρώματα. Μία κριτική: πολλοί πού νομίζουν ότι έχουν ξεφύγει από τήν μεταφυσική είναι άσυνείδητα δέσμοί τής, επειδή άκριβώς άγνοούν ότι δέν διαθέτουμε μη μεταφυσικές έννοιες. Και μία παραινέση: πρέπει να θεματίζουμε τόν μεταφυσικό χαρακτήρα των όποιων έννοιών μας για να έτοιμάσουμε τή δυνατότητα ενός μη μεταφυσικού τρόπου σκέψης.

Ο λόγος του Ντερριντά είναι κατ' αρχήν άπορητικός. Όταν του προσάπτουμε τά έπιχειρήματά του, του άποδίδουμε όμως μία θέση. Άλλ' άν τά παραπάνω ισχύουν, τότε οί μόνες «θέσεις» του Ντερριντά είναι ό,τι κατ' αυτόν προϋποθέτει ή άπορία. «Θέση» του είναι κατά κύριο λόγο τό γεγονός ότι *δρίσκεται* σε άπορία και οί όροι δυνατότητας αυτού του γεγονότος.

Παίρνω ένα κλασικό παράδειγμα για να έξηγήσω τί έννοώ όταν λέω ότι οί προϋποθέσεις τής άπορίας γίνονται άντιληπτές ως θέσεις. Οί κατήγοροι του Σωκράτη θεωρούν ότι εισάγει νέους θεούς. Έκλαμβάνουν ως θέση τό ίδιο τό γεγονός τής άπορίας. Άπειλητικός είναι ό βασικός όρος δυνατότητας τής άπορίας: τό γεγονός ότι *αυτήκαθιστά τīs δοξασίες θεωρητικό άντικείμενο*. Για να είναι κάποιος σε άμηχανία (τό νόημα τής λέξης «άπορία» στή φιλοσοφία) ανάμεσα σε μη συμβατές μεταξύ τους δοξασίες, πρέπει να άποστασιοποιείται από τīs δύο ώστε να τīs έξετάζει. Γι' αυτό ή άπορία είναι ή άφετηρία τής ίδιας τής φιλοσοφίας (ή άμηχανία των Άντινομίων ύπηρξε ένανσμα τής Κριτικής του καθαρού λόγου). Και γι' αυτό ή φιλοσοφία σκανδαλίζει τόν κοινό νού. Όμως είναι πραγματικά άπορίας άξιον όταν ό φιλόσοφος θορυβείται επειδή βλέπει τήν άπορία ως θέση: ή άφετηρία του φιλοσόφου είναι ή άμφιβολία, άκόμη και όταν έν τέλει νομομοποιεί θέσεις του κοινού νού. Δέν είναι δουλειά του φιλοσόφου να μās προφυλάσσει από τήν φιλοσοφία. Είναι αρκετοί έκείνοι πού έκτός φιλοσοφίας προημιοποιούνται να μās προστατεύουν απ' αυτήν.

Ο άπορητικός λόγος του Ντερριντά επιδιώκει ώστόσο άμεσα ένα άποτέλεσμα πρακτικής σημασίας: να μās έλευθερώσει από τή μη κριτική άποδοχή — άρα τυπικά *άνελεύθερη* — των έκάστοτε δεδομένων δοξασιών. Σ' αυτές τīs δεδομένες δοξασίες περιλαμβάνονται έννοιες και σχήματα σκέψης, τά όποια έχουν συγκροτήσει τόν μέχρι τώρα λόγο τής φιλοσοφίας. Έτσι και αυτός θέλει να μās προστατέψει από τή φιλοσοφία, με τή διαφορά ότι αυτού του είδους ή «προστασία» δέν διαφέρει από τήν παραδοσιακή *άνατρεπτική* λειτουργία τής ίδιας τής φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία δέν παύει να μās προστατεύει από τή φιλοσοφία. Άλλά άπορητίζει πάντα τή φιλοσοφία ως όχι *αρκετα* άπορητική, φιλοσοφική.

Τό πλαίσιο στό όποιο κινείται αυτή ή σκέψη άπελευθερωτικών προθέσεων δέν είναι τό πρόγραμμα τής αναλυτικής φιλοσοφίας αλλά τής ήπειρωτικής. Αυτό δέν σημαίνει ότι δέν έχουν παραπλήσιες επιδιώξεις, τουλάχιστον υπό όρισμένες μορφές.

Τό μέν πρόγραμμα τῆς ἀναλυτικῆς φιλοσοφίας καί τῶν βλασταριῶν του μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ, ὅμως, ὡς μία προσπάθεια κατασφάλισης τοῦ νοήματος,² ἐνῶ τὸ ἠπειρωτικό πρόγραμμα, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τίς διάφορες παραφυάδες τοῦ ἐγγελιανοῦ προγράμματος, μπορεῖ νά χαρακτηρισθεῖ ὡς μία προσπάθεια κατανόησης τῶν ὄρων συγκρότησης — γένεσης, ἀνανέωσης — τοῦ νοήματος. Ἐπιλέγω αὐτά τὰ χαρακτηριστικά γιὰ τὰ δύο ἀνταγωνιστικά προγράμματα, ὄχι μόνον ἐπειδὴ τὰ θεωρῶ οὐσιώδη, ἀλλά καί ἐπειδὴ σ' αὐτά, πιστεύω, καταδεικνύεται μέ τόν καλύτερο τρόπο ἡ ἀντιθετικότητα τῶν δύο προοπτικῶν καί συνάμα ἡ παρανόηση πού συνοδεύει αὐτὴ τὴν ἀντιθετικότητα. Ὅταν νομιζοῦμε ὅτι ὁ ἄλλος γυροῦει τριχιές.

Ἐπὶ ἄρχῃ ἀντιθετικότητα διότι, κυρίως, ἀπὸ τῆ σκοπιά τῆς κατασφάλισης τοῦ νοήματος, ἡ ἀναζήτηση τῶν ὄρων γένεσης τοῦ νέου νοήματος ἐμφανίζεται ὡς ἀπειλή — σύγχυση νοημάτων — ἐνῶ ἀπὸ τῆ σκοπιά τῆς ἀναζήτησης τῆς γένεσης τοῦ νοήματος ἡ κατασφάλισή του ἐμφανίζεται ὡς μία ἔγνοια περιττὴ ἢ καί ἀντιδραστικὴ, καθ' ὅτι ἀκριβῶς κλείνει τὴν πρόσβαση πρὸς τὴ ρευστότητα καί τὴν καινοτομία τῶν νοημάτων. Ὁ Ἀντόρνο θεωροῦσε τὴν κανονιστικὴ ἐπιστημολογία τοῦ Πόππερ περιττὴ καί κατὰ βάθος συντηρητικὴ, ἐκῶ ὁ Πόππερ θεωροῦσε τὴν διαλεκτικὴ κριτικὴ τῆς κοινωνίας ἀνόητη καί κατὰ βάθος ἀπειλητικὴ. Ἐπὶ ἄρχῃ παρανόηση, ὅμως, γιὰ αὐτά τὰ δύο ἐρωτήματα δέν εἶναι ἄμεσα τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου. Χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς παρανόησης εἶναι ὅτι, στὴν περιφημὴ διαμάχη τους,³ ὁ Ἀντόρνο καί ὁ Πόππερ ἦταν καί οἱ δύο ὑπερασπιστές τοῦ ἀτόμου ἐναντι τοῦ «συνόλου», πλὴν κατηγοροῦνταν ἀμοιβαίᾳ γιὰ «ὀλισμό».

Σ' ἓνα παλαιότερο ἄρθρο τῆς, ἡ Βούλα Τσινόρεμα ἀντιπαρέβαλλε τὴν ἔννοια τῆς ἀλήθειας στους «δομιστές» (Λεβί-Στρώς) καί στους λεγόμενους «μεταδομιστές» (ὅπου ἀνήκει ὁ Ντερριντά) πρὸς τὴν ἔννοια τῆς ἀλήθειας στὸν Τάρσκι, καταλήγοντας ὑπὲρ τοῦ δευτέρου, κρίνοντας ὅτι οἱ ἄλλοι εἶναι οἱ νέοι θεολόγοι.⁴ Θά ἦταν εὐκόλο νά ὑποδείξει κανεὶς πῶς ἡ ἔννοια τῆς ἀλήθειας δέν ἔχει ἀκριβῶς τὸ ἴδιο νόημα στίς δύο περιπτώσεις, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ὁ Τάρσκι προσπαθεῖ νά μάς ὑποδείξει ὑπὸ πῶς ὅρους μπορεῖ νά κατασκευασθεῖ μία τεχνητὴ γλῶσσα⁵ πού νά ἀποφεύγει τὴν ἀντίφαση, ἄρα νά διασφαλίζει τὸ νόημα, ἐνῶ ὁ Λεβί-Στρώς ἢ ὁ Ντερριντά ἐπιδιώκουν νά προσεγγίσουν τοὺς ὄρους συγκρότησης τῶν νοημάτων, ἄρα τίς μετατοπίσεις, ἐπικαλύψεις, συγχύσεις, πού μέσα τους συγκροτοῦνται νέα νοήματα. Μιλοῦν ἔτσι, λ.χ., γιὰ τὸ φαινόμενο «αἰωροῦμενων» σημαίνοντων, τὰ ὁποῖα ἐπενδύονται μέ τίς πλέον ἄσχετες ἔννοιες (ὅπως θά διαπιστώσει κανεὶς καί στὸ παρακάτω κείμενο τοῦ Ντερριντά). Αὐτὸ τὸ φαινόμενο δέν ἀφορᾷ γλῶσσες πού κατασκευάζονται εἰδικά ἀκολουθώντας ἓνα ρυθμιστικὸ πρότυπο, ἀλλά ἀφορᾷ φυσικὴς γλῶσσες, τίς ὁποῖες προσπαθοῦμε νά περιγράψουμε. Ἀπὸ τῆ σκοπιά τῆς ἀποφυγῆς τῆς ἀντίφασης καί τῆς κατασφάλισης τῶν ὑπαρχόντων νοημάτων, τὸ θεμελιώδες εἶναι ἡ πραγματικὴ δομὴ μιᾶς γλῶσσας.

Τὸ κείμενο τοῦ Στέλιου Βιρβιδάκη στὸ τεῦχος 34 τοῦ *Πολίτη Δεκαπενθήμερου*, πού προκάλεσε μιὰ συζήτηση στὸ τεῦχος 36, μαρτυρεῖ, πιστεύω, μιὰ τέτοια παρανόηση: τὸ ἐγγεῖρημα τοῦ Ντερριντά — ἴσως ὁ κύριος ἀντίπαλός του — δέν στοχεύει στὸ νά ὑποστηρίξει μιὰ θέσι ὅπως «α) Τὸ ὑποτιθέμενα σταθερὸ καί διυποκειμενικὰ διακριδύσιμο νόημα προτάσεων καί κειμένων... ὑπόκειται σὲ ἀέναη καί ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸ κάθε ὑποκείμενο ἐρμηνεία». Χώρια ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὸν βασικὸ κα-

τάλογο τῶν θέσεων πού ἀποδίδονται στοὺς «μεταμοντέρους» ἡ θέσι «δ) ... δέν ὑπάρχει ἐνιαῖο ἀνθρώπινο ὑποκείμενο» (σ. 24, στ. 1) φαίνεται ν' ἀντιφάσκει μέ τὴν πρώτη θέσι γιὰ τὴν «ἀέναη καί ἐξαρτημένη ἀπὸ τὸ κάθε ὑποκείμενο ἐρμηνεία», εἶναι ἐπίσης προφανές γιὰ κάθε ἀναγνώστη τοῦ Ντερριντά ὅτι αὐτὸς καταδεικνύει τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς ἀντιδικίας τῶν ἐρμηνειῶν, πράγμα πού εἶναι ἄλλωστε κοινὸς τόπος ὅταν γίνεαι λόγος, τόσο γιὰ τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα ὅσο καί γιὰ τὰ φιλοσοφικὰ κείμενα πρὶν ἀπὸ τὸν Κάρναπ. Ἡ *Λογικοφιλοσοφικὴ πραγματεία* τοῦ Βιτγκενστάιν δέν χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα σταθερὸ καί διυποκειμενικὰ διακριδύσιμο νόημα, μολοντί ἀναζητεῖ τοὺς ὄρους δυνατότητας ἑνὸς τέτοιου νοήματος, εἰδὴ ἄλλως δέν θά ἔθετε ζητήματα ἐρμηνείας.

Ὁ Ντερριντά δέν θέλει τὴ σύγχυση, τὴ διαπιστώνει, παρατηρεῖ ὅτι αὐτὴ γεννᾷ νέα νοήματα, καί τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὰ νέα νοήματα (ἓνα ἐνδιαφέρον σχετικὸ μέ τὸ ἀπελευθερωτικὸ πρόταγμα τῆς «ἀποδόμησης» πού ἀνέφερα) τὸν ὀδηγεῖ κατὰ δεύτερο λόγο ἀφ' ἑνὸς στὴν ἐπιδίωξη νά καταδείξει ὅτι ὑπάρχει ἓνα οὐσιώδες στοιχεῖο σύγχυσης καί ἀφ' ἑτέρου στὴ θετικὴ ἀξιολόγηση αὐτοῦ τοῦ στοιχείου ὡς πηγῆς νοημάτων.

Κάθε σύγχυση δέν εἶναι καλὴ γιὰ τὸν Ντερριντά, ὁ Λεβί-Στρώς κακῶς θεωρεῖ ὅτι ὁ λόγος τῶν ἀνθρωπιστικῶν ἐπιστημῶν εἶναι ἓνας παραπάνω μῦθος: «Ὅσο δέν ἔχει θεθεῖ σιγή τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων μεταξύ, ἀφ' ἑνὸς, τοῦ φιλοσοφήματος ἢ τοῦ θεωρήματος καί, ἀφ' ἑτέρου, τοῦ μυθεύματος ἢ τοῦ μυθοπλάσματος... καταδικάζομαστε νά μετατρέψουμε τὴ διατεινόμενη ὑπέρβαση τῆς φιλοσοφίας σὲ παραδλεπτόμενο λάθος ἐντὸς τοῦ φιλοσοφικοῦ πεδίου» (δλ. παρακάτω). Τὸ νά μὴ ἀναζητᾷ τὴ λύσι τῆς σύγχυσης δέν εἶναι πότε νόμιμο.

Τὸ 1966, στὸ παρακάτω κείμενο, ὁ Ντερριντά καταλήγει ἀναφερόμενος στὴν ἔλευση μιᾶς νέας μορφῆς ζωῆς πού δέν ἔχει ἀκόμη ἀποσαφηνίσει τὸ νέο νόημά της: «Τὸ ἀκόμη ἀκατονόμαστο πού ἀναγγέλλεται καί δέν μπορεῖ ν' ἀναγγέλλεται — ὅπως εἶναι ἀναγκαῖο ὁποτεδήποτε μιὰ γέννηση βρῖσκεται ἐπὶ τῷ ἔργῳ — παρὰ ὑπὸ τὸ εἶδος τοῦ ἀ-εἰδοῦς, ὑπὸ τὴν ἀμορφὴ μορφῆ, τῆ βουδῆ, μωρῆ καί τρομακτικῆ μορφῆ τοῦ τερατοφυγέματος». Ἀντίστοιχα κατέληγε ὁ Πρόλογος τῆς *Φιλοσοφίας*

1. Βυζαντίου, *Βαβυλωνία*, πρῶξις πρώτη, σκηνὴ γ'.

2. Δανεῖζομαι τὴν ἔκφραση ἀπὸ τὸν Π. Μπασάκο, «Γιὰτὴ μία θεωρία ἐπιχειρημάτων δέν μπορεῖ νά εἶναι ὀλιστικὴ», ὁμιλία στὸ Διαρκές Σεμινάριο Φιλοσοφίας τοῦ ΚΦΕ, 14 Μαΐου 1997 (ἀδημοσίευτη). Ἡ σύντομη συζήτησή του μέ τὸν Στ. Βιρβιδάκη ὑπῆρξε μιὰ πηγὴ ἐμπνευσης γιὰ τὸν τρόπο μέ τὸν ὁποῖο παρουσιάζω ἐδῶ αὐτὴν τὴν ἀντίθεση.

3. T. Adorno κ.ἀ., *Der Positivismusstreit in der deutschen Ideologie*, Luchterhand, Δαρμστάτ 1972. Θά κυκλοφορήσει προσεχῶς ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Κριτικῆ.

4. «Ἡ σημασιολογικὴ διάσταση τῆς γλῶσσας, ἔτσι ὅπως τὴν ἔχουμε, μπορεῖ νά ἐρμηνευθεῖ μόνο κάτω ἀπὸ ρεαλιστικὸ πρίσμα. Ἡ ἀρνησιμὴ αὐτῆς τῆς διάστασης καί ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς ὡς ἀπλῆς καί ἀπληρῆς ἀναζήτησης τῆς "παρουσίας", ὅπως λέει ὁ Ντερριντά, ἢ ὡς ἀποτελέσματος τῆς "βούλησης ἀληθείας", ὅπως λέει ὁ Φουκώ, ὀδηγεῖ στὴν περίπτωση τῶν σὲ μία νέας μορφῆς θεολογίας, ὅπου τὰ κατηγορήματα τοῦ καρτεσιανοῦ Θεοῦ ἀποδίδονται τώρα σὲ τὸν νέο παντοδύναμο ρυθμιστὴ τῆς πραγματικότητας, τῆ Γλῶσσα» (B. Τσινόρεμα, «Οἱ στρουκτουραλιστικὲς, μετα-στρουκτουραλιστικὲς θεωρίες τῆς γλῶσσας καί τὸ πρόβλημα τῆς ἀλήθειας», *Δωδώνη* ΙΔ', 1985, σ. 166).

5. Βλ. A. Tarski, «Ἡ θεμελίωση τῆς ἐπιστημονικῆς σημασιολογίας», 1935, μτφ. *Δευκαλίων*, 17, 1977, σ. 42.

του δικαίου του Έγελου: η φιλοσοφία γνωρίζει το νόημα μόνο των «μορφών ζωής» που έχουν ήδη γεράσει και «δύουν». Γι' αυτό θαρρώ υπάρχει εκείνο το *ένδιαφέρον* του Ντερριντά για τα νέα νοήματα. Πρέπει να συνεννοούμαστε όταν μιλάμε, αλλά αυτό δεν αρκεί όταν θέλουμε να ερμηνεύσουμε ένα πρωτόγνωρο γεγονός.

Αυτό το κείμενο εισήγαγε τον Ντερριντά στην 'Αμερική. Έκτοτε εντάθηκαν οι παρανοήσεις μεταξύ των δύο παραδόσεων: τώρα γίνεται μία προσπάθεια επικοινωνίας μεταξύ τους.

ώστε να μή φαντάζει πλέον η φιλοσοφία διάλογος κουζουλών. Ο Λόκ απαντούσε στον Καρτέσιο, ο Λάμπνιτς στον Λόκ, ο Κάντ στον Χιούμ, αλλά ο Κάρναπ έκρινε ότι η έκφραση του Χάιντεγγερ «τό μηδέν μηδενίζεται» είναι άνευ νοήματος, αποτέλεσμα «σύγχυσης των σφαιρών». ⁶ Είναι τριχιές. Εύτυχώς, σύμφωνα με μία μαρτυρία, ο Βιτγκενστάιν απάντησε στον Κάρναπ: «Νομίζω ότι καταλαβαίνω τι έννοει ο Χάιντεγγερ» — τον καιρό που οι ίδιοι οι λογικοί θετικιστές τάσσονταν υπέρ του Μάρξ και του Φρόντ στο «Μανφέστο» τους.

Η ΔΟΜΗ, ΤΟ ΣΗΜΕΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΓΝΙΟ

ΣΤΟ ΛΟΓΟ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

του Ζάκ Ντερριντά

Μετάφραση: Γιώργος Φαράκλας

Είναι μεγαλύτερη δουλειά η ερμηνεία των ερμηνειών παρά η ερμηνεία των πραγμάτων.

Μονταίνιος

Ίσως συνέδη στην ιστορία της έννοιας «δομή» κάτι που θα μπορούσε να αποκαλείται ένα «γεγονός», αν τη λέξη «γεγονός» δεν τη συνόδευε μία νοηματική φόρτιση ενάντια στην οποία στρέφεται ακριβώς η δομική — ή η δομιστική — απαίτηση, θεωρώντας την αφαιρετέα ή ύποπτη. Άς κάμουμε, ωστόσο, λόγο για ένα «γεγονός», λαμβάνοντας τη λέξη με προφυλάξεις εντός εισαγωγικών. Τι θα ήταν λοιπόν αυτό το γεγονός; Θα είχε την εξωτερική μορφή μιας ρήξης και ενός *αναδιπλασιασμού*.

Θα ήταν εύκολο να δείξουμε πώς η έννοια αλλά και η λέξη «δομή» είναι συνομήλικες με την «επιστήμη», ⁸ δηλαδή με τη δυτική επιστήμη και συνάμα με τη δυτική φιλοσοφία, και πώς η έννοια και η λέξη αυτή έχει τις ρίζες της στο έδαφος της συνήθους γλώσσας, από τα δάθη του οποίου τις περισυλλέγει η επιστήμη ⁹ ώστε να τις φέρει κοντά της με μία μεταφορική μετατόπιση. Όμως, μέχρι να προκύψει το γεγονός που θα ήθελα να εντοπίσω, η δομή, ή μάλλον η δομικότητα της δομής, μολοντί ενεργούσε ανέκαθεν, υπήρξε πάντοτε εξουδετερωμένη, είχε πάντα απαλειφθεί με την έξηξ χειρονομία: της προσοδιδόταν ένα κέντρο, αναφερόταν σ' ένα σημείο παρουσίας, σε μία

πάγια καταγωγή. Αυτό το κέντρο είχε ως λειτουργία όχι μόνο να προσανατολίζει και να ισορροπεί τη δομή, να την οργανώνει — γιατί δεν λογίζεται μία «άνοργάνωτη» δομή — αλλά κυρίως να φέρνει το έξηξ αποτέλεσμα: η αρχή οργάνωσης της δομής περιορίζει κάτι που θα μπορούσε να ονομασθεί *το παίγνιο* της δομής. Βέβαια, το κέντρο μιας δομής, εφόσον προσανατολίζει και οργανώνει τη συνεκτικότητα του συστήματος, επιτρέπει το παίγνιο των στοιχείων εντός της συνολικής μορφής. Και ακόμη σήμερα μία δομή στερούμενη παντός κέντρου αντιπροσωπεύει το καθ' αυτό μη νοήσιμο.

Όστόσο, το κέντρο κλείνει συγχρόνως εκείνο το παίγνιο που ανοίγει και καθιστά δυνατό. [410] Ός κέντρο, είναι το σημείο όπου η αντικατάσταση των περιεχομένων, των στοιχείων, των όρων, δεν είναι πλέον δυνατή. Στο κέντρο, η αντιμετάθεση ή η μεταβολή των στοιχείων (τά όποια είναι ενδεχομένως δομές συμπεριλαμβανόμενες στη δομή) είναι απαγορευμένη. Τουλάχιστον πάντοτε έμεινε *απαγορευμένη*, με την έννοια: του μη επιτρεπτού και με την έννοια του μη ρητού. ¹⁰ Άρα το κέντρο, έξηξ ορισμού μοναδικό, θεωρήθηκε πάντα ως αυτό που, μέσα σε